

Wprowadzenie

Zgodnie z myślą *Ulpiana* sprawiedliwość to stała i niezłomna wola oddawania każdemu tego, co mu się należy¹; natomiast podstawowe nakazy prawa to: żyć uczciwie, drugiemu nie szkodzić, każdemu oddać to, co mu się należy². Realizując wymienione przesłanie, każdy prawodawca powinien dążyć do zorganizowania systemu prawnego, w tym postępowania egzekucyjnego, w taki sposób, aby zapewnić efektywność ochrony sądowej obywateli. Z drugiej strony, wydaje się, że współcześnie dominuje błędne myślenie o pozytywnym, rozwojowym oddziaływaniu nowelizacji poszczególnych dziedzin prawa, nie wyłączając także postępowania cywilnego. W piśmiennictwie amerykańskim używa się trafnego oznaczenia tej sytuacji, jako mit reformy postępowania cywilnego³. Nieustające nowelizacje polskiego Kodeksu postępowania cywilnego są tego bardzo dobrym przykładem. Przedstawiciele nauki postępowania cywilnego już jakiś czas temu podjęli dyskusję w kwestii potrzeby uchwalenia zupełnie nowego kodeksu⁴.

Na opisany kontekst aktywności ustawodawcy nakłada się spostrzeżenie, że współcześnie wraz z rozwojem stosunków społecznych i gospodarczych rośnie znaczenie sądowej egzekucji świadczeń niepieniężnych. Można to, w szczególności zaobserwować na przykładzie spraw o ochronę dóbr osobistych (art. 24 § 1 KC), o ochronę praw autorskich i pokrewnych, a także spraw dotyczących wynalazków, wzorów użytkowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych. W doktrynie powszechnie przyjęto, że egzekucja świadczeń niepieniężnych stanowi – obok egzekucji świadczeń pieniężnych – drugi zasadniczy rodzaj egzekucji, której celem nie jest ściągnięcie oznaczonej kwoty pieniężnej, a zaspokojenie wierzyciela przez uzyskanie od dłużnika określonych rzeczy lub określonego zachowania się poprzez zastosowanie wobec niego środków przymusu⁵. Kryterium wyróżnienia wskazanych rodzajów egzekucji opiera się o rodzaj świadczeń realizowanych w ramach egzekucji⁶. Z punktu widzenia tematu niniejszego

¹ *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (łac.).

² *Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (łac.).

³ *J. Leubsdorf*, The myth of civil procedure reform, s. 53–67.

⁴ Zob. *J. Jankowski*, Nowelizacje KPC wprowadzane w 2005 r., s. 1 wraz z cyt. tam literaturą.

⁵ Tak m.in.: *K. Korzan*, Egzekucja świadczeń niepieniężnych, 1965/66, s. 5–6; *K. Korzan*, Sądowe postępowanie zabezpieczające, s. 321; *E. Wengerek*, Sądowe postępowanie egzekucyjne, s. 13; *W. Broniewicz*, *A. Marciniak*, *I. Kunicki*, Postępowanie cywilne, s. 521; *A. Marciniak*, Sądowe postępowanie egzekucyjne, s. 23; *W. Kowalski*, Egzekucja świadczeń niepieniężnych, s. 5–6.

⁶ Można wskazać, że nie w każdym ustawodawstwie z zakresu postępowania egzekucyjnego używa się rozróżnienia na egzekucję świadczeń pieniężnych i niepieniężnych. Tytułem przykładu, we włoskim postępowaniu egzekucyjnym wyróżnia się jego dwie formy: przymusowe wyłączenie

opracowania istotne znaczenie ma wskazanie, iż tradycyjnie w przepisach polskiego KPC o egzekucji świadczeń niepieniężnych uregulowano środki przymusu osobistego wobec dłużnika, w postaci grzywny i aresztu (zob. art. 1053). Przy czym – abstrahując od intencji – już w połowie lat 50. XX w., w polskiej judykaturze postawiono pytanie, czy przymus osobisty w egzekucji świadczeń niepieniężnych jest instytucją społecznie niezbędną i czy można z niej w ogóle zrezygnować, dokonując ustawowej likwidacji⁷. Wydaje się, że dopiero po upływie tylu lat od momentu postawienia tego pytania, można stwierdzić, że przymus osobisty nie jest już niezbędny w egzekucji świadczeń niepieniężnych i zasadne jest zastąpienie go pośrednimi środkami przymusu.

Polski ustawodawca, poszukując nowych, skutecznych środków prawnych, wprowadził do KPC instytucję wzorowaną na francuskim *astreinte*, przy czym nie sformułował jej nazwy własnej, ani nie zdefiniował w kategoriach żadnego znanego dotychczas środka procesowego. Ustawodawca – nie wiadomo, czy w sposób zamierzony – pozostał konsekwentny i posłużył się zwrotem „nakazania zapłaty na rzecz osoby uprawnionej (uprawnionego lub wierzyciela) oznaczonej (określonej) sumy pieniężnej”. Takie brzmienie nadano przepisom art. 598¹⁵ § 1 i 2, 598¹⁶ § 1 i 2, 756² § 1, 1050¹ § 1 i 1051¹ § 1. Dlatego, określając środek prawny oparty na konstrukcji *astreinte*, można odwołać się do bezpośredniego tłumaczenia tego francuskiego pojęcia. Termin *astreinte* pochodzi od łacińskiego słowa *adstringere* – zmuszać, przymuszać, naciskać, nękać, niepokoić (fr. *astreindre*, wł. *costringere*, hiszp. *apretar*), z którym bezpośrednio identyfikuje się pojęcie środka przymusu. W przenośni zaś słowo to oznacza: poskramiać, wymuszać, zniewalać⁸.

Można zauważyć, że polski ustawodawca w uzasadnieniu do projektu ustawy wprowadzającej do KPC nowe postępowanie w sprawach opiekuńczych o wykonywanie kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵–598²²) wprost odwołał się do pojęcia „sumy przymusowej”⁹, błędnie uznając, że słowo *astreinte* dosłownie oznacza sumę przymusową¹⁰. Należy jednak wskazać, że zwrot „suma przymusowa” jest równoważne treściowo z francuskim wyrażeniem *astreinte*. Dlatego w niniejszym opracowaniu posłużono się pojęciem sumy przymusowej jako terminem uniwersalnym dla wszystkich postępowań

nie dłużnika z majątku, art. 483–604 CPC-wł. oraz egzekucję w formie szczególnej (wł. *esecuzione in forma specifica*), art. 2930–2933 CC-wł. i art. 605–614bis CPC-wł. Ta ostatnia, dotyczy wyłącznie egzekucji obowiązków wydania (dostarczenia) rzeczy oznaczonych co do tożsamości (ruchomości lub nieruchomości) oraz egzekucji każdego typu obowiązków czynienia, zob. *F.P. Luiso*, *Diritto processuale civile*, s. 209. W nauce wskazano, że kryterium przedstawionego podziału stanowi różny interes wierzyciela w uzyskaniu świadczenia, zob. *A.M. Soldi*, *Manuale dell'esecuzione forzata*, s. 34–35.

⁷ Uchw. SN z 12.2.1955 r., I Co 4/55, PiP 1955, Nr 7–8, s. 291.

⁸ Zob. *H. Mazeaud, L. Mazeaud, A. Tunc*, *Traité théorique et pratique*, s. 630; *E. Vullo*, *L'esecuzione indiretta tra Italia*, s. 741.

⁹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks postępowania cywilnego, druk Nr 3063, VI kadencja Sejmu, www.sejm.gov.pl.

¹⁰ Tak też *J. Jankowski*, *Przedmiot egzekucji wykonania czynności*, s. 742.

cywilnych, w których odwołano się do analizowanej instytucji. Wydaje się, że jest to pojęcie najlepiej oddające istotę i charakter procesowy tego środka, a zarazem w pewnym stopniu już zakorzenione w polskiej nauce postępowania cywilnego. Z drugiej strony, za dopuszczalne można uznać używanie terminu *astreinte*, w jego oryginalnym języku. Tytułem przykładu warto przywołać stanowisko przedstawicieli doktryny hiszpańskiej, w kwestii dopuszczalności stosowania pojęcia *astreinte* w języku oryginalnym. Zwrócono bowiem uwagę na rozwój prawa porównawczego i ogólną internacjonalizację prawa, a w konsekwencji tych zdarzeń, na wykorzystywanie w doktrynach prawa różnych państw zbliżonych koncepcji i pojęć. Z tych powodów, w nauce hiszpańskiej przejęto z języka francuskiego pojęcie *astreinte*, uznając także, że w języku hiszpańskim brak słowa, które byłoby w stanie zawrzeć całe znaczenie przedmiotowej instytucji¹¹. W świetle przepisów prawa polskiego można również przyjąć za poprawne posługiwanie się na oznaczenie analizowanego środka jego opisu wynikającego wprost ze słów ustawy, tj. „nakazanie zapłaty sumy pieniężnej”¹².

Pomimo upływu już ponad 5 lat od chwili wprowadzenia do polskiego KPC instytucji sumy przymusowej, nie została ona dotychczas poddana szczegółowej analizie naukowej przez przedstawicieli doktryny, jak również brak pogłębionych wypowiedzi judykatury na ten temat. Dlatego niniejsze opracowanie poświęcono zwanemu omówieniu sumy przymusowej, potraktowanej jako uniwersalny środek przymusu pośredniego. Należy bowiem pamiętać, że ustawodawca oderwał go od postępowania egzekucyjnego i wprowadził jako instrument nacisku na podmiot zobowiązany do wykonania zobowiązania także w postępowaniu nieprocesowym i zabezpieczającym.

W tym miejscu warto zauważyć, że pierwsze regulacje w prawie krajowym nawiązujące w pewnym stopniu do analizowanej konstrukcji odnajdujemy w art. 107 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów¹³, na podstawie którego Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów może nałożyć na przedsiębiorców, w drodze decyzji, karę pieniężną za każdy dzień opóźnienia w wykonaniu stosownych decyzji i postanowień¹⁴; ponadto w: art. 79 ust. 3 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹⁵, art. 287 ust. 3 ustawy – Prawo własności przemysłowej¹⁶, art. 11 ust. 3 ustawy o ochronie baz danych¹⁷, art. 36a ust. 3 ustawy o ochronie prawnej odmian roślin¹⁸, które to przepisy wprowadzają możliwość nakazania przez sąd – osobie, która naru-

¹¹ S. Aragonese Martinez, *Las astreintes*, s. 17–18.

¹² M. Krakowiak, *Suma przymusowa według francuskiego modelu astreinte*, s. 660 i nast.

¹³ Ustawa z 16.2.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 229 ze zm.).

¹⁴ Zob. szerzej, M. Król-Bogomilska, *Zmiany w systemie orzekania kar pieniężnych*, s. 159–160; *taż*, *Kierunki najnowszych zmian polskiego prawa antymonopolowego*, s. 10.

¹⁵ Ustawa z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 880 ze zm.).

¹⁶ Ustawa z 30.6.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 776).

¹⁷ Ustawa z 27.7.2001 r. o ochronie baz danych (Dz.U. Nr 128, poz. 1402 ze zm.).

¹⁸ Ustawa z 26.6.2003 r. o ochronie prawnej odmian roślin (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 843 ze zm.).

szła autorskie prawa majątkowe (patent, prawa do bazy danych, prawo hodowcy do ochrony wyhodowanej albo odkrytej i wyprowadzonej odmiany, a także do zarobkowego korzystania z niej), na jej wniosek zapłatę stosownej sumy pieniężnej na rzecz uprawnionego, przy spełnieniu oznaczonych w wymienionych przepisach przesłanek.

Celem badań podjętych w pracy jest analiza polskiej sumy przymusowej wprowadzonej do KPC, w tym w kontekście francuskiego *astreinte* oraz z równoczesnym przedstawieniem innych środków przymusu pośredniego, występujących w obcych postępowaniach cywilnych, tj. niemieckiego *Zwangsstrafen* oraz instytucji anglosaskich: *injunction*, *contempt of court*, *decree of specific performance*. Rozważania prawne o sumie przymusowej jako instytucji uniwersalnej zestawiono z odrębnym badaniem jej w poszczególnych postępowaniach, tj. w postępowaniu o wykonywanie kontaktów z dzieckiem (art. 598¹⁵ – 598²²), postępowaniu zabezpieczającym (art. 756²) oraz postępowaniu egzekucyjnym (art. 1050¹ i 1051¹). Ze względu na to, że suma przymusowa była dotychczas konstrukcją zupełnie obcą w polskim postępowaniu cywilnym, niezwykle istotne znaczenie dla niniejszego opracowania mają badania prawno-porównawcze i odwołanie się do literatury francuskiej, włoskiej i hiszpańskiej. Należy podkreślić, że do analizy obcych regulacji prawnych wybrano te, w których wprowadzono środki wprost wzorowane na francuskim modelu *astreinte* oraz środki procesowe zbliżone swym charakterem do *astreinte*. Z opisanych względów, w niniejszym opracowaniu dominuje metoda prawno-porównawcza oraz formalno-dogmatyczna.

Łódź, wrzesień 2017 r.

Michał Krakowiak